

הרב ישראל רוזן

עזותה של עזה*

- א. "עד עזה"
- ב. עזה – לשון עזות
- ג. עזות רוחנית
- ד. שמשון בעזה
- ה. חידת שמשון

עזה העיר שנתוודענו אליה שוב עם שחרורה בחסדי האל במלחמת ששת הימים, — נראית רחוקה מתודעתנו היהודית. לכאורה אין היא מדברת אלינו, וכמו זרה נחשבה, סוררת ומעיקה.

ברם, מאמינים אנו, בעקבות חז"ל בסגולות "מקומיות" ייחודיות הטבועות וגנוזות בתכונתן של ערים ואתרים בארץ ישראל, ובפרט בערים הנזכרות במקרא ואשר שימשו במה למאורעות בתולדותינו.

א. "עד עזה"

עזה לא הוזכרה רבות בתנ"ך. רק מאורע תנכי אחד מתרחש בעיר זו, זה הקשור לשמשון. להלן נעמוד על טיבו לענייננו. יתר הפסוקים המזכירים את עזה אינם עוסקים במאורעות מסוימים. עזה מנויה בין ערי הפלשתים, ומקצת נביאים ניבאים גם עליה, בתוך שאר נבואותיהם לאומות העולם.

ברם תופעה אחת ראויה לתשומת לב, ולא מצאתי עד כה מי שהעיר בנדון. במספר מפתיע של פסוקים מופיעה עזה בצורה דומה, כציון גבול בנוסח "עד עזה". ביטוי זה הינו שכיח (יחסית, כמובן, למספר הפסוקים שבהם מוזכרת העיר בכלל) וללא ספק ניתן להדרש אודות "תפקידה" של עזה. משמעותו

* פורסם לראשונה בספרו של המחבר: "אתרי סגולה באספקלריא של חז"ל", אלון שבות תשנ"ג, עמ' 57-64.

הרב ישראל רוזן

הפנימית של ביטוי זה הינו גבול, מחסום, מעצור וחומה.

כבר בהופעתה התנכית הראשונה, קוראים אנו אודות עזה בלשון "עד", כגבול וכנקודת סיומת. וקיימא לן שמשמעותה האמיתית של מילה נקבעת לפי פירושה וענינה בהופעתה לראשונה על במתי התנ"ך:

ויהי גבול הכנעני מצידון בואכה גררה, **עד עזה** (בראשית י, יט).

הופעת עזה בשניה בתנ"ך, מצטירת שוב ב"תדמיתה" זו:

והעזים היושבים בחצרים, **עד עזה**, כפתורים היוצאים מכפתור השמידים וישבו תחתם (דברים ב, כג).

תופעה-הופעה זו "נתחזקה" בשלישית, בפסוק הבא במקרא בו עזה נזכרת, והלא דבר הוא:

ויכם יהושע מקדש ברנע **ועד עזה** (יהושע י, מא),

פסוקים נוספים מחזקים "תדמיתה" זו של "עד עזה".

ויחנו עליהם (= מדין ועמלק ובני קדם) וישחיתו את יבול הארץ **עד בואך עזה** (שופטים וד).

הוא (=חזקיה) הכה את הפלשתים **עד עזה** ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר (מלכים ב יח,ח).

לא נופתע איפוא, למשמע הפסוק המתאר את היקף שלטונו של שלמה המלך, בנוסח הבא:

כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח **ועד עזה** (מלכים א א,ד)

ערכו המיוחד של ביטוי זה, "עד עזה", — שיש לו משמעות לאו דוקא גיאוגרפית – בולט שבעתיים לאור דברי חז"ל שדרשו על הפסוק האחרון (מגילה יא ע"ב):

רב ושמואל, חד אמר: תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם. וחד אמר: תפסח ועזה בהדי הדדי (=ביחד) קיימי, כשם שמלך על תפסח ועל עזה כך מלך על כל העולם כולו.

עזותה של עזה

דומה כי בין רב לבין שמואל מלך שלמה גם **על עזה**. אעפ"כ הפסוק משתמש בביטוי "עד עזה". הכיצד? שמא יש לומר שביטוי שגור זה ללמד יצא, ותנהו ענין למקום אחר ולענינו, ללמד אודות מהותה הפנימית של עזה המתמצית בסגנון "עד עזה" דווקא, וכמבואר להלן.

בביטוי "**עד עזה**" שומעים אנו אודות "עמידותה" של עזה מבחינה רוחנית, בחינת חומה בצורה אשר באים עדיה אך לא אליה. עזה ניצבת כמחסום-גבול אשר כוחות מתנפצים על חומותיה ולא יוכלו לה; עד עזה, ולא עוד. והדברים אמורים במישור הרעיוני, הפנימי.

תכונתה זו של עזה, לעמוד במחסום יציב, אמורה אמנם ביחס לכל העמים (ראה בפסוקים המצוטטים לעיל), אולם "סגולתה" זו ניבטת במיוחד כלפי ישראל. גם פסוק של עמוס המתאר את פשעי עזה, משמעותו זהה לתכנה הפנימי של תכונת "עד עזה", במובן של מעצור ומחסום:

כה אמר ה' על שלשה פשעי עזה ועל ארבעה לא אשיבנו, על הגלותם גלות שלימה להסגיר לאדום. ושלחתי אש בחומת עזה ואכלה ארמונותיה (עמוס א, ו-ז).

חומת עזה ניצבת כאן כמחסום פיסי בפני נמלטי-גלות. עזה עוצרת בעדם, "להסגיר לאדום". מנוסתם מגיעה **עד עזה** ונבלמות בה, ובחומותיה הזקופות. ודוק: "ושלחתי אש בחומת עזה".

לכשתמצי הרי מדרש שמות בדבר, שכן 'ד' ב'ז' מתחלפים תדיר. הרי לנו לשון נופל על לשון: עד עזה. שם העיר טומן בחובו את תכונת ה"עד" האמורה.

ב. עזה — לשון עזות

מה פשר יחודה זה של עזה? מה משמעות לסגולתה זו, לשמש כנקודת "עד", כמחסום גבול וכחומה עזה? ושוב הצד הלשוני ילמד וידרש; עזה לשון עזות. עזה העיר חתומה בחותם העזות, ועזות ענינה עמידה זקופה במצח נחושה. עזות גובלת בהחצפת פנים ובעזות מצח. עזות איננה גבורה אקטיבית כי אם עמידה

הרב ישראל רוזן

איתנה, מוצקה, המלווה בהרמת ראש מופגנת. זה כוחה לאלהיה וזו יכולתה של עזה העזה. לא אחת נחסם כוחם של ישראל ולא יכול לה, לעזות זו שניתנה לעזה.

זקיפות קומתה וחומתה של עזה ניבטת מבין השיטין בפסוקו של יהושע:
לא נותר ענקים בארץ בני ישראל רק בעזה בגת ובאשדוד נשאר
(יהושע יא, כב).

עזה מנויה כראשונה לערי פלשתים בהן נותרו ענקים. בני ישראל לא אזרו כח להכריתם כליל אלא רק עד עזה. עזה מותירה בקרבה את ענקים עזי הפנים והקומה.

המושג "עזות" נאמר כמפורש כתכונת עמידה איתנה, בלתי נכבשת, ומקרא מלא דבר כתוב:

ויכהו ישראלן=לסיחון) לפי חרב ויירש את ארצו מארנון ועד יבוק
עד בני עמון כי עז גבול בני עמון (במדבר כא, כד).

וברש"י: "ומהו חזקו? התראתו של הקב"ה שאמר להם את תצורם".
כח-של-מעלה ניתן להם לבני עמון, לפיכך עז גבולם. אמור מעתה, אף לעזה חלקו ממרום כח יחודי של עזו ועזות, של מצח נחושה ועמידה איתנה.

ג. עזות רוחנית

מפסוק אחרון זה, "כי עז גבול בני עמון" למדנו שעזות אינה פיסית דווקא. "מהו חזקו? — התראתו של הקב"ה". נוכל לומר, איפוא, כי גם עזות זו האמורה בעזה אין ענינה פיסית בלבד. גם בהתמודדות רוחנית משמשת מדה זו. אם מדברים אנו על סגולת ישראל, יש לדבר כנגדם גם על סגולת עמים אחרים וערים אחרות. עזותה של עזה כלפי ישראל פירושה כח רוחני לעמוד כנגד ישראל; תכונת-נגד שישראל אינם יכולים לה; סגולת "אנטי" לשבש מהלכם של ישראל בעולם. העזות הפיסית — זו החיצונית, החומתית — משמשת בבואה וביטוי לעזות הפנימית — הרוחנית.

עזותה של עזה

עזות כתכונה רוחנית משמשת לטוב ולרע, כשאר כל המידות החורגות מן הממוצע ו"שביל הזהב". מחד הורנו חז"ל:

מפני מה ניתנה תורה לישראל? מפני שהן עזין וביצה כה ע"ב.¹

ומאידך שמענו בכלה רבתי ריש פרק ב:

עז פנים, רבי אליעזר אומר: ממזר; רבי יהושע אומר: בן הנדה;
רבי עקיבא אומר: ממזר ובן הנדה.

במשנה אחת באבות (ה, כ) שתיים זו שמענו:

רבי יהודה בן תימא אומר: **הוי עז כנמר** וכו' לעשות רצון אביך
שבשמים. הוא היה אומר: **עז פנים לגיהנום**.

ובדרך החיים למהר"ל שם כתב:

יש לך להבין איך אמר התנא, כי לענין לעשות רצון הקב"ה יהיה
עז כנמר ובשאר מילי דעלמא עז פנים לגיהנום... ודבר זה כי
העזות הוא יוצא מן הסדר ומן השווי. ואצל עבודת ה' אין זה
יציאה מן הסדר ומן הראוי... אבל במילי דעלמא ואם יוצא בעזות
מן הסדר הוא בעל גהינום.

באחת: עזה אוצרת בקרבה עזות וניגוד רוחני כלפי תכונתם של ישראל.

על דרך האסוציאציה נזכרים אנו ב"עזאזל" דיום הכפורים: "גורל אחד לה'
וגורל אחד לעזאזל" (ויקרא טו, ח). וראה ברמב"ן בארוכה על דרך הסוד בשם
פרקי דרבי אליעזר "שהיו נותנין לו לסמאל שוחד ביוה"כ שלא לבטל את
קרבתם..." (ובפירוש שהובא בהערות שעוועל מפרש: "שמו שנגזר ממלת

1. רש"י: "עזין – קשים להנצח". מהרש"א מפרש: "מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שהן עזין, והתורה גם כן נקראת עוז"ה' עוז לעמו יתן" שהיא התורה והיא מתישה כוחן של ישראל... ועל זה יש לכוין שאמר ישראל "עזי וזמרת יה" דהיינו שאני עז באומות, שעל כן ניתנה לי התורה שנקראת "זמירות היו לי חוקיד". ונראה נמי דעזותן דקאמר לאו היינו גבורה, אלא לעמוד על דבריהם ולא ישובו מפני כל הוי עזותן דומיא דהכי כלב בחיות וכו' לאו לענין גבורה קאמר דכמה חיות וכמה עופות גבורים יותר מהן אלא עזותן הוא שלא ישובו מפני כל, ומעייזין פניהם".

הרב ישראל רוזן

עז... ועל שם העזות והקושי אשר בכוחו". גם ברבנו בחיי עה"ת כתב שם "מלת עזאזל כח חזק".

עזות העזאזל מבטאת כח נגודי כלפי שמיא, כביכול, ותכונה זו טבועה ומשוקעת בשם עזאזל. לעניננו, השם עזה ניתן אף הוא להדרש בדרך זו. במאמר המוסגר יש להוסיף כי בחינה זו קימת גם בשמם של "עזא ועזאל" — בני האלקים אשר ראו את בנות האדם כי טובות הנה, (בראשית ו, ב, ובדברי חז"ל שם).

ד. שמשון בעזה

כמוזכר לעיל, רק במקום אחד משמשת עזה כבמה למאורע תנכ"י, — בפרשת שמשון:

וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה ויבוא אליה. לעזתים לאמר בא שמשון הנה. ויסבו ויארבו לו כל הלילה בשער העיר ויתחרשו כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו. וישכב שמשון עד חצי הלילה ויקם בחצי הלילה ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי מזוזות ויסעם עם הבריה וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר אשר על פני חברון (שופטים טז, א-ג).

ולהן בפרק, לאחר הצלחת דלילה — אשתו השלישית מנחל שורק — לפתותו, נאמר:

ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו ויורידו אותו עזתה ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוחן בבית האסורים (שם כא).

בעזה מהדהדת, איפוא, קריאתו של שמשון "תמת נפשי עם פלשתים" ושם נוקם הוא את נקמתו האחרונה מהם. ואמרו חז"ל:

תניא רבי אומר: תחילת קלקולו בעזה, דכתיב וילך שמשון עזתה וכו' לפיכך לקח בעזה דכתיב ויורדו אותו עזתה. והכתיב וירד שמשון תמנתה (=לאשתו הראשונה)? תחילת קלקולו מיהא בעזה היה (סוטה ט ע"ב)

רש"י: "בתמנה לקחה לאשה ולא בא בזנות".

עזתה של עזה

אין זו מקריות שתחילת קלקולו של שמשון דווקא בעזה, וכי בעזה כמעט ונלכד בראשונה אלמלא הסעת שערי העיר, וכי לעזה הורד באחרונה אסור בנחושתיים, ובה לקה ומת. דומה כי יש לראות כאן עימות מסוים בין עזה לישראל, בין עזתה של עזה לבין עוזם של ישראל בדמותו של שמשון.

כך רמז המהר"ל בפירושו לאגדות הש"ס סוטה שם:

תחילת קלקולו בעזה. יש לך להבין השם הזה, שהיה תחילת קלקולו **בעזה שהוא לשון עז וחזק**, כי במדה זו היה חטא שמשון. והבן זה מאד. והבן מלת דן ידן... יהי דן נחש.

טורא בטורא פגע; בעזה זו, העזה — ועזות שיכת בפירוש למדת הדין — נתקלקל כוחו של שמשון הדני, אשר מדת הדין מדתו ובה דן את עמו ואת עצמו. שמשון דורך בדרך הגבורה, המצרנית למדת הדין; כל פרשת שמשון טבועה בחותם ההעזה והעזות. הן בגבורתו ובעיקר, בירידתו אל בינות לפלשתים, בירידתו לטומאתם על מנת להעלותם "ולהוציא יקר מזולל". ויש דברים בגו. כה דרשו חז"ל:

כתיב וירד שמשון תמנתה, וכתיב הנה חמיך עולה תמנתה? אמר ר"א: שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה, יהודה שנתעלה בה כתיב עליה (סוטה י ע"א).

שמשון דרכו בירידה, וזו העזתו הגדולה. לפיכך "ירד שמשון תמנתה" (שופטים יד, א): "וירד אשקלון" (שם ט), ולבסוף לקה בירידה, "וירידו אותו עזתה" (שם כא). ואחרי ככלות הכל נאמר: "וירדו אחיו וכל בית אביהו וישאו אותו ויעלו ויקברו אותו בין צרעה ובין אשתאול" (שם טז, לא). כל חייו דרך בדרכי ירידה, וירידתו זו צורך עליה והעלאה, כפי שיבואר.

ה. חידת שמשון

כאמור, עזתו של שמשון מתבטאת בירידתו אל בינות לפלשתים. מצינו בענינו ביטוי נוסף מזה השורש: "וירדהו אל כפיו וילך הלך ואכל... ולא הגיד להם כי מגוית האריה רדה הדבש" (שופטים יד, ט) ירידה — רדיה לגזירה שוה. מכאן שרש ומכאן פנה להבנת חידת חייו של שמשון, ומכאן הקשרם של

הרב ישראל רוזן

דברים לענינו, לעזתו של שמשון מול עזתה של עזה.

שמשון חד חידתו במשתהו הראשון, בתמנתה "מהאוכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק" (שופטים יד, יד). מה פשר חדה זו? מה משמעותה ומה חשיבותה להיות מסופרת בפרוטרוט במקרא? כלום בשיחת ריקים עסקינן, ותו לא?

דומה כי חידה זו הינה חידת חייו של שמשון עצמו. כפיר האריות הלא הוא שמשון הגבור, גבור כארי. "דן גור אריה יזנק מן הבשן" (דברים לג, כב), כלפי שמשון הדני נדרש. שיסוע הארי הריהו הקרבת חייו של שמשון וירידתו להטמע בין הערלים נועדה בין הערלים נועדה להתמודד עם כוחם הרוחני מבפנים. ירידותיו של שמשון הם=הם דרכו היחודית שברר לו, הכרוכה בהקרבה עצמית, רוחנית וגופנית, בחינת שיסוע עצמיותו.²

ובכן, שמשון רודה דבש ממפלת הארי. אמנם האריה הפך גויה, אך תועלת מרובה צמחה מכך, רדית הדבש. והנמשל: הישועה "נרדית" מן הירידות הללו, משיסוע הארי שבוץ וזהו פשר החידה: "מהאוכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק".

נמצאנו למדים: ה"עז" האמור בכתב החידה הריהו שמשון עצמו, עז שבעזין, בעל עוז והעזה. שמשון קיוה כי מעז יצא (לשון עתיד) מתוק, ודרכו הנועזת תניב פרי הלולים. אכן, שמא היה עולה בידו אלמלא עזתה של עזה שעמדה לו לרועץ. "תחילת קלקולו בעזה... לפיכך לקה בעזה". ברזל בברזל ירוע ועז בעזה נתרופף.

2. והרבה יש להאריך אלא שקצרה היריעה. ראה אודות שמשון וחידת חייו: הרב צדוק הכהן מלובלין, ישראל קדושים; הרב א"א דסלר, מכתב מאליהו, כרך ב; אברהם קריב, שבעת עמודי התנ"ך; הרי"מ חרל"פ, מי מרום, מעיני הישועה עמ' כב, בפרק: "ירידת חלק מישראל- הסתרה וצמצום", שם נאמרו דברים מסותרים אודות תכונת שבט דן ל"רדת" ואודות משמעותה החיובית של ירידה זו. ושם מובא כי זה היה פעלו של שמשון ודרכו בישועת ישראל. ויש עמי דברים בנדון ואי"ה יבוארו בהרחבה במק"א.

עזותה של עזה

ההתמודדות בין שמשון העז לעזה העיר לא בנקל היא מוכרעת. בראשיתה גובר שמשון "ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריה". מזה עמד לו לשמשון ש"יזכה בסיבוב הראשון"? שפיל לסיפא דקרא: "ויעלם אל ראש ההר אשר על פני חברון". מירידתו לעזה עולה שמשון אל ראש ההר, ולחברון דוקא.

חברון הינה ערש מלכות ישראל, מלכות בית דוד — עיר מלוכה. בה וממנה כח מלכות ישראל. ושנינו בבראשית רבה (צט, ו) על הפסוק "יתר שאת ויתר עז": "אין עוז אלא מלכות שנהא: ויתן עוז למלכו". ניתן לצרף פסוק נוסף: (תהלים צט, ד) "ועוז מלך משפט אהב". חברון גם היא נשתבחה בעזות, אך בעזות מעולה, עליונה, עילאית, — שלא כעזותה הירודה של עזה. עזות זו של מלכות ישראל, של חברון, יכולה לה לעזותה של עזה. שלמה המלך "רודה בכל עבר בנהר מתפסח ועד עזה", וכבר צוין לעיל שעזה בכלל. לרגע לובשת, איפוא, עזותו של שמשון איצטלא של מלכות ישראל "ויאחז בדלתות שער העיר... וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר אשר על פני חברון". אך מיד לאחריו באה ירידה נוספת: "ויהי אחרי כן ויאהב אשה בנחל שורק ושמה דלילה" וכל אותו ענין עד "ויורידו אותו עזתה". שמשון לא הגיע לחברון, לא עלה ולא העפיל ממש עדיה. הוא רק צפה אל מול פניה "אשר על פני חברון", עזותו לא ינקה משרשי עזותם של מלכי ישראל לפיכך עזותו נתקלקלה בעזה ובה לכה.

על דרך ההשערה האסוציאטיבית והדרשנית יש להוסיף ולומר: בפרשת המרגלים נאמר "ויעלו בנגב ויבא עד חברון" (במדבר יג, כב). וכבר דרשו חז"ל שכלב בלבד העפיל לחברון (סוטה לד ע"ב). לפיכך עדת המרגלים השיבו דבר לאמר: "אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאד וגם ילדי הענק ראינו שם". (ושמא בעזה עברו?). רק כלב אשר הגיע לחברון לא חשש מפני עזות זו. ממרומי חברון נראית עזה ירודה ושפלה, לפיכך "ויאמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכל נוכל לה" (שם ל).

ברבות הימים עתידה עזה להיות מוכרעת מפני עזותם של ישראל, וכוחם של ישראל יעמוד להם לכבשה ולהכניע את כחה הרוחני הסורר, העז. "ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו" (שמו"א ב, י).